

**DEN NORSKE
ATLANTERHAVSKOMITE**
THE NORWEGIAN ATLANTIC COMMITTEE

Sikkerhetspolitisk bibliotek

3-2014

BALTIKUM, RUSSLAND OG FREMTIDEN

Av Tor Husby

Tor Husby er frilansreporter og jobber med forsvars og sikkerhetspolitikk. Han tok magistergraden i statsvitenskap (UiO) og jobbet i utenriksredaksjonene i Bergens Tidende og Norges Handels- og Sjøfartstidende før han ble informasjonssekretær i Handelsdepartementet i 1982. Fra 1987 etablerte han egen journalistisk praksis. Han skriver for de fleste norske fagmilitære tidsskrifter.

Utgitt av: Den Norske Atlanterhavskomite
Redaktør: Audun Reiby
Trykket av: Hegland Trykk AS, Flekkefjord
ISSN: 0802-6602

For mer informasjon, besøk våre nettsider:
www.atlanterhavskomiteen.no

Baltikum, Russland og fremtiden

I 2014 oppstod en dyp uro i NATO over Russlands krig mot Ukraina. Putin har skapt den største krisen etter den kalde krigen. Krisen kaster lange skygger over Russlands nærområder, ikke minst over de baltiske land som aldri har blitt kvitt engstelsen for at de enda en gang kan havne i Moskvas grep.

Putin bruker sterkere lut mot Ukraina i dag enn Gorbatsjov i sin tid gjorde for å hindre at Estland, Latvia og Litauen brøt ut av Sovjetunionen på slutten av 1980-tallet. Likevel er det noen fellestrekk: Moskva synes like lite interessert i reelle forhandlinger da som nå og har på nytt maktbruk, maktspråk og økonomisk press som fremste virkemidler.

De baltiske landenes uro overfor Russland har lange historiske røtter. De dukket frem etter 200 års glemsel i 1918 da tsarriket gikk

Jonas Zemaitis-Vytautas

Inngangen til Litauens forsvarsdepartement i Vilnius prydes av en statue av brigadegeneral Jonas Zemaitis-Vytautas (1909-1954) I 1944-54 var han lederen av motstanden mot den sovjetiske okkupasjonen av Litauen i egenskap av å være

formann i presidiet for frihetskjempernes råd, partisangeneral og sjef for forsvarsstyrkene. Han ble tatt til fange i 1953, brakt til Butyrka-fengslet der han ble forhørt og torturert personlig av Lavrentij Beria , sjefen for det hemmelige politiet. Til slutt ble Zemaitis-Vytautas ført inn til et tribunal. Da rettssaken var over fikk han lov til å si sine siste ord:

“All undergrunnsvirksomhet mot sovjetstyret er rett og lovlige. Jeg vet hva rettens dom vil bli. Jeg tror fortsatt at kampen som jeg har ledet i 9 år vil føre til resultater.”

Generalens spådom gikk i oppfyllelse. Men før han fikk sitt nakkeskudd var Beria blitt henrettet av Stalins etterfølgere.

Foto: Tor Husby

i oppløsning etter 1. verdenskrig. Bare Litauen hadde en fortid som tidligere regional stormakt. De andre to prøvde selvstendigheten for første gang da. For å forstå deres utenrikspolitikk og reaksjonsmåter i NATO og EUs organer frem til i dag bør man se nærmere på deres prøvelser etter 1940. I tillegg må man se på dagens russiske politikk mot de baltiske landene, samt sistnevntes reaksjoner.

En mørk historie

I Norge har 9. april en særegen posisjon, og de fem årene med tysk okkupasjon spiller en viktig rolle både hva gjelder norsk utenrikspolitikk (slutt på nøytralitetspolitikken) og norsk identitet. Til sammenlikning ble de tre baltiske land invadert tre ganger i løpet av de fem årene Norge var okkupert – av Sovjetunionen i 1940, av Nazi-Tyskland i 1941 og av Sovjetunionen igjen i 1944. Og den siste okkupasjonen varte i over 50 år. Mens Norge fikk alliert hjelp under og etter krigen, fikk balterne ingenting. I tillegg til invasjonene opplevde de dessuten massedrap på jøder og gjentatte massedepotasjoner til Sibir. Den første skjedde rett før det tyske angrepet i juni 1941. Etterlatte NKVD-dokumenter (KGBs forgjenger) gjorde det klart at flere deportasjoner var under forberedelse. Fire år etter krigen – den 24. og 25. mars 1949 – fulgte Operasjon *Priboi*, da 95.000 mennesker ble deportert østover, hvorav 21.000 var estere, 42.000 var latviere og 32.000 var litauere. To tredjedeler var kvinner og barn. Noen av barna ble hentet på skolen og kjørt til stasjonene og stuert inn i de 76 deportasjonstogene som stod klare med hundrevis av kuvogner uten fasiliteter av noe slag. Turen til Sibir tok mange uker. Et ukjent antall av de deporterte døde under veis. De ble kastet inn i de bakerste kuvognene som var plassert der til dette formålet.

Hensikten med *Priboi* var å utslette restene av den frie bondestand og svekke røttene til den militære motstandskampen. Til sammen opplevde Litauen, ifølge *The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania*, 34 deportasjoner mellom 1944 og 1953 som rammet i alt 132.000 mennesker (5 prosent av befolkningen). Samme kilde har registrert over 200.000 arrestasjoner og at mer enn 440.000 flyktet til Vesten foran Den røde arme.

Militær motstand

Freden senket seg over Europa i mai 1945, men ikke over Baltikum. Der fortsatte "skogsbrødrene" kampen mot den sovjetiske okkupasjonen. De

var sterkest i Litauen. Mens den militære motstanden i Estland og Latvia var organisert i små, uavhengige enheter, klarte frihetskjemperne i Litauen å etablere en nasjonal sentralkommando i 1949. Ca. 50.000 menn og kvinner grep til våpen. Det ble utkjempet regulære slag der flere hundre litauiske soldater var med. Rundt 20.000 ble drept. Estland og Latvia mistet rundt 2.000 hver. Sovjetunionens tapstall var på 13.000 mann. Etter Stalins død i 1953 ble det gitt amnesti til skogsbrødrene. De fleste tok i mot, men mistilliten var fortsatt stor og de siste holdt ut til 1980-tallet (Mart Laar, *Estonia's Way*, s. 234-240, Pegasus, 2006; Andres Kasekamp, *A History of the Baltic States*, s. 141, Palgrave, Macmillan, 2010)

At den militære motstanden varte så lenge skyldtes den brutale sovjetiske okkupasjonspolitikken. Stalins mål var ikke bare okkupasjon, men å tvinge alle sider av baltisk samfunnsliv inn i den sovjetiske formen gjennom russifisering og svekkelse av nasjonal kultur. Ensrettingen førte til at 12 millioner bøker og 750.000 tidsskrifter i Latvia ble konfiskert frem til 1950. I 1951 ble en gruppe latviske intellektuelle som diskuterte fransk litteratur arrestert. Monumenter og minnesmerker fra uavhengighetstiden ble ødelagt og erstattet av nye som priste traktorførere, sovjetsoldater, lokale kommunisthelter og den nye arbeiderklassen. Lenin- og Stalinstatuer ble reist i stort antall, mens historien ble omskrevet for å vise Russlands langvarige progressive rolle i Baltikum. De baltiske kommunistpartiene hadde for det meste innflyttede russere som medlemmer til langt ut på 1950-tallet. (Andres Kasekamp, op.cit. s. 141-146)

Tøvær

Etter Stalins død i 1953 lettet det verste trykket. Mange politiske fanger ble løslatt og de som hadde overlevd deportasjonene fikk etter hvert komme hjem – men ikke nødvendigvis til sine gamle hjemsteder. De ble utsatt for mistenksomhet, overvåking, yrkesforbud i tillegg til at de hadde mistet alt de eide. Da den ungarske revolusjonen i 1956 demonstrerte at Vesten ikke ville støtte østeuropeiske revolusjoner, begynte balterne en gradvis tilpasning til kommuniststyret. Etter hvert tilkjempet skribenter, studenter og kunstnere seg bedre betingelser for å fremme eget språk, kultur og innholdet i den. Arrestasjoner på politisk grunnlag fortsatte til inn i 1980-årene, men tallet på arresterte gikk ned fra tusenvis til noen få i

året. Ingen av innbyggerne i de baltiske landene kunne reise direkte til et vestlig land i de første 20 årene etter avslutningen av den andre verdenskrig. Den første direkte forbindelsen ble åpnet så sent som i juli 1965 da en fergerute ble etablert mellom Tallinn og Helsingfors. Esterne nord i landet kunne også etter hvert se finsk TV.

Bresjnevs knusing av "Praha-våren" i Tsjekkoslovakia i 1968 skapte bølger over hele Europa. Dissident-bevegelser oppstod både i Øst Europa og i de baltiske landene. Estland var tidlig ute. I en appell i 1972 krevde dissidentene gjenopprettelse av selvstendigheten og tilbaketrekking av de sovjetiske styrkene. Arrestasjonen og rettssaken i 1975 mot fem av underskriverne satte fart i motstandsbevegelsen og flere nye baltiske appeller ble sendt til Vesten og FN. Også Helsingfors-konferansen inspirerte dissidentene. Appellene var ikke slag i luften, men bidrog både til en økende vestlig oppmerksomhet om situasjonen i Baltikum og til at de baltiske eksilmiljøene ble mer aktive. Kommunistpartiene begynte å komme på defensiven.

Da protestbevegelsen for alvor brøt lydmuren midt på 1980-tallet var det først med kritikk av miljøødeleggelsene og den vedvarende innvandringen fra øst. Det skjedde også markeringer av årsdagene for de store deportasjonene og alle som mistet livet i dem. I tillegg ble forbudte nasjonale minnedager feiret og ødelagte nasjonale minnesmerket gjenreist. Flaggene fra uavhengighetstiden 1918-1940 ble hentet frem igjen og heist oftere. Da frihetskampen for alvor tok av på slutten av 1980-tallet var den godt politisk organisert og sugde kraft av et halvt århundres undertrykkelse, fornedrelser og desperasjon.

Den syngende revolusjon i de baltiske landene, spesielt i Estland der fenomenet oppstod første gang i 1869, ble selve symbolet for frihetskampen. I 1987 deltok titusener estere på forskjellige sangfestivaler der forbudte nasjonale og patriotiske sanger stod på repertoaret. Verdens trolig største sangfestival gikk av stabelen året etter da en fjerdedel av Estlands befolkning (opp mot 300.000 mennesker) samlet seg under et kjempestevne utenfor Tallinn. Da ble det åpent krevd nasjonal selvstendighet. Samme år ble det opprettet partier i alle tre land som hadde selvstendigheten som hovedmål. I 1988 vedtok parlamentet i Estland en suverenitetserklæring i protest mot Gorbatsjovs forsøk på å styrke presidentstillingen gjennom en ny grunnlov. Den fjernet blant annet sovjetrepublikkenes rett til å tre ut av unionen. Et halvt år senere fulgte parlamentene i Latvia

og Litauen etter. Erklæringene ble møtt med bastant motstand fra Moskva.¹

Folkefronter

Det neste store spranget mot løsrivelsen fra Sovjetunionen var opprettelsen av folkefrontene til forsvar for glasnost, perestrojka og selvstendighet i alle tre land. Estland var først ute, våren 1988. Året etter hadde alle tre land folkefronter. De ble en alvorlig politisk utfordring til

Kommunistpartienes maktmonopol. I et forsøk på å nøytralisere dem opprettet kommunistpartiene "interfronter" der russerne utgjorde hovedtyngden. Interfrontene lyktes verken med å avspore folkefrontene eller samarbeidet dem i mellom over republikkgransene. Det skjøt tvert i mot fart. På 50-årsdagen for Molotov-Ribbentrop pakten 25. august 1989 dannet over en million baltere en sammenhengende menneskekjede fra Tallinn i nord til Vilnius i sør. Demonstrasjonen var den mest fredelige man kunne tenke seg. Deltagerne, mange i folkedrakter, holdt hverandre i hendene og sang forbudte patriotiske sanger. Dette var den "baltiske vei", organisert av de baltiske aksjonskomiteer. Moskva fordømte kjempedemonstrasjonen som nasjonalistisk hysteri som kunne få farlige følger. Men myndighetene i Kreml unnlot like fullt å gripe inn. Gorbatsjovs passivitet var et vink til Honecker om hva slags støtte han kunne vente fra russerne da øst-tyskerne samme høst gikk mann av huse for å demonstrere mot DDR-regimet eller flyktet i titusener til Vest Tyskland via Tsjekkoslovakia og Ungarn. Også opprettelsen av en uavhengig polsk regjering tidligere på året bidrog å gi balterne håpet tilbake.

Demonstrasjonene i de baltiske landene i august skjedde en måned etter at Sentralkomiteens granskningskommisjon i Moskva slo fast at den hemmelige tilleggsprotokollen i Molotov-Ribbentrop pakten fra 1939 eksisterte, der Sovjetunionen og Tyskland hadde delt Polen og Baltikum mellom seg. I et halvt århundre hadde kommunistpartiet

.....
1 De vonde årene mellom 1939 og 1991 ga balterne historiske sår som det vil ta balterne lang tid å lege. Den finske forfatteren Sofi Oksanen har i romanen "Utrenskningen" gitt en god litterær fremstilling av hvordan livet og døden artet seg i dette mørke halvsekelet i en liten bygd i den vestlige delen av Estland.

benektet fakta. Fra da av var frihetskampen ikke til å stanse og den ble et eksempel for andre undertrykte folk i øst og en kime til oppløsningen av Sovjetunionen to år senere.

I begynnelsen ga Gorbatsjov folkefrontene ryggdekning i deres kamp mot de forstokkede lokale kommunistlederne. Gorbatsjovs press og trykket nedenfra gjorde at de fleste gammelkommunistene ble avsatt. De ble erstattet av mer liberalt innstilte kommunister, der det fremste eksempel var Algirdas Brazauskas, som ble den nye partisjefen i Litauen. Ha ga katedralen i Vilnius tilbake til den katolske kirken etter at en hadde vært et ateistisk museum i flere tiår, fikk kisten med St. Casimir, Litauens skytshelgen, tilbakeført til det gamle kongepalasset, hentet frem frihetsmonumentet, som hadde vært gjemt siden 1940, og overtalte Sovjetunionen til å sende tilbake til hjemlandet levningene til noen av de drepte litauiske deporterte.

I Øst Europa raknet hele det sovjetiske imperiet høsten 1989, mest dramatisk symbolisert med Murens fall i Berlin i november. Likevel tok det nesten to år lenger å få selvstendigheten på plass i Baltikum. Hovedårsaken var at mens Gorbatsjov innså at Sovjetunionen ikke kunne holde på det ytre imperium med makt, var det indre imperium – erobret av tsarene – noe helt annet. Sovjetunionen måtte holdes sammen. Og i den store sammenhengen var de baltiske republikkene små og folkefattige, hadde store russiske minoriteter, massive sovjetiske styrker og militæranlegg på sine territorier, pluss begrenset vestlig støtte. De var både små og militært maktesløse. Det var David mot Goliat i moderne europeisk versjon. Sentrale vestlige politikere henstilte til balterne om å opptre forsiktig for ikke å svekke Gorbatsjovs stilling. Hovedsaken i de vestlige hovedsteder var å sikre Gorbatsjovs støtte til den tyske gjenforeningen og at det samlede Tyskland skulle være i NATO. Like viktig var det å støtte partilederen i hans reformer og avslutte den kalde krigen. I tillegg var Bush-administrasjonen redd for at et plutselig utbrudd av separatisme kunne føre til vold og endog borgerkrig med fare for at atomvåpnene kunne komme under usikker kontroll. Men de baltiske landene hadde likevel en moralsk posisjon som de visste å utnytte. (Michael R. Beschloss/Strobe Talbot: *At the Highest Levels*, 1994 : 102)

Gorbatsjov og utenriksminister Sjevardnadse hadde sin egen agenda: Hvis opprør i republikkene ble slått ned med makt, ville det bety slutten på perestrojka (ibid. s. 110) Både i øst og vest ble det derfor krevd balansegang på høyt nivå.

Ingen av de baltiske demonstrasjonene var voldelige. Balterne var bare sta og urokkelige i sine krav. Det var som om Andrei Sakharovs milde, intellektuelle gemytt var blitt overført til hele motstandsbevegelsen. Et eksempel: Da den sovjetiske Sentralkomiteen offentliggjorde en truende erklæring mot balterne, svarte folkefrontens talsmann: "Den tid er for lengst omme der militær makt kan løse alt. Tanks er ikke bare et umoralsk argument, de er ikke lenger allmektige. En innsats av tanks vil for evig og alltid plassere Sovjetunionen blant de mest tilbakestående av de totalitære stater."

En av de fremste estiske selvstendighetsforkjemperne, Trivimi Velliste, ga følgende karakteristikk av erklæringen fra Sentralkomiteen: "Hvordan kan bruk av tanks bli en trussel når vi har hatt sovjetiske tanks i de baltiske land i femti år?" (David Remnick: *Lenin's Tomb*, 1993: 237)

Remnick karakteriserer Estland som hjernen bak motstandskampen, Latvia som organisatoren og Litauen det bankende hjertet og dens moralske styrke, personifisert av professor Vytautis Landsbergis. Han satte adskillige grå hår i hodet på Gorbatsjov.

Økonomisk blokade

Etter at partisjef Brazauskas hadde kuttet båndene med det sovjetiske partiet i desember 1989 dro Gorbatsjov til Vilnius i januar 1990 for å snakke Litauen til rette. I tre dager nærmest bønnfalt han litauerne, fra partitoppene til mannen i gata, "å tenke seg om tusen ganger" før de brøt med Sovjetunionen. Aldri før hadde en sovjetisk partisjef ydmyket seg slik. Men det var til liten nytte. Våren 1990 vant folkefrontene overveldende i de første frie valgene til parlamentene. Det ble dannet folkefrontregjeringer i Tallinn, Riga og Vilnius. Mange regjeringsmedlemmer var reformkommunister. Da parlamentet i Litauen på nytt proklamerte selvstendigheten i mars 1990 med Vytautis Landsbergis som president gikk Moskva til fire måneders økonomisk blokade. Etter fransk og tysk megling ble krisen til sist løst ved et kompromiss: Litauen suspenderte selvstendighetserklæringen, mens Gorbatsjov opphevet blokaden. President George H. Bush var under krisen sterkt presset for å innføre sanksjoner mot Sovjetunionen. Men behovet for å bevare et godt forhold til Gorbatsjov vant over sanksjonsønskene på Capitol Hill i Washington.

Etter hvert valgte Gorbatsjov en mer aggressiv kurs i den

baltiske krisen. Nå skulle den løses med makt og de tre uregjerlige republikkene tvinges til lydighet. Etter små bombeeksplosjoner (som ikke forvoldte personskader) utenfor sovjetiske garnisoner i Latvia og samtidig regjeringskrise i Litauen, etablerte Moskvas håndlangere "nasjonale redningskomiteer" i begge land. I januar 1991 forsøkte de å gripe makten. Innenriksdepartementets spesialstyrker (OMON) besatte telekommunikasjonsanlegg, trykkerier og bygninger som kommunistpartiene hadde eid i Riga og Vilnius. Men kuppforsøkene ble hindret av folkemengder som barrikaderte noen av bygningene og dannet levende skjold utenfor. En rekke liv gikk tapt, bl.a. utenfor TV-tårnet i Vilnius. Barrikader ble for sikkerhets skyld også reist i Tallinn, der OMON holdt seg i ro. Dette hang sammen med at Boris Jeltsin dukket opp i byen. Der underskrev han erklæringer som etablerte bilaterale forbindelser mellom den russiske sovjetrepublikken og de tre baltiske land. Jeltsin var da sjef for Det øverste sovjet i Russland.

Etter de mislykkede kuppforsøkene forsvant redningskomiteene uten spor, men trefningene mellom OMON-styrkene og selvstendighetsbevegelsen fortsatte det neste halvåret. I den mest alvorlige episoden ble syv litauiske grensevakter skutt om sommeren. Andres Kasekamp hevder (op.cit. s. 170) at Moskva brukte OMON-styrkene dels for å fremprovosere et voldelig svar fra litauerne og dels for å skremme dem. Svarte litauerne med samme mynt, ville de tape anseelse i Vesten. Imidlertid er det også mulig at Gorbatsjov ikke lenger hadde kontroll over OMON og at angrepene var ment å vise partisjefen at han ikke lenger kunne kontrollere situasjonen.

Balterne, som på dette tidspunktet utøvde nesten alle statsfunksjoner, unntatt kontrollen med eget territorium, prøvde å få til forhandlinger om anerkjennelse både med de vestlige land og med Sovjetunionen. Men vestlige ledere var tilbakeholdne og var fortsatt redd balterne kunne svekke Gorbatsjov hvis de gikk for fort frem. De manet til forsiktighet. Moskvas svar var å fordømme balterne som ekstremister.

En nyseierfor de baltiske landene kom rett etter folkeavstemningene om selvstendigheten i mars 1991. 91 prosent stemte ja i Litauen, 78 prosent i Estland og 74 prosent i Latvia. Avstemningene skjedde for å komme Gorbatsjovs egen all-sovjetiske folkeavstemning om bevaring av Sovjetunionen i forkjøpet.

Siste fase på veien mot selvstendigheten kom den 18. august 1991 under de erkereaksjonæres kupp mot Gorbatsjov i Moskva. Sjefen for det baltiske militærdistriktet, general Fjodor Kuzmin, erklærte at

han hadde fått ansvaret for å innføre unntakstilstand i hele området. Regulære sovjetiske styrker og OMON-enheter rykket ut fra sine forlegninger og okkuperte på nytt diverse bygninger og TV-tårn.

Men balterne reagerte spontant på samme måte som i januar og barrikadene gikk opp igjen. Denne gang kastet de all politisk forsiktighet over bord. 20.august bekreftet Litauen og Estland på nytt sin selvstendighet, mens Latvia gjorde det dagen etter. Den 22. august falt Moskva-kuppet sammen og styrkene vendte tilbake til sine baser. Boris Jeltsin, som nå var blitt den politiske stjernen i Russland, anerkjente Estlands, Latvias og Litauens selvstendighet. Den 17. september ble de FN-medlemmer. Tre år senere, i 1994, forlot de siste sovjetiske soldater landene etter lange forhandlinger.

Balterne er forent i å ha delt samme skjebne: De mistet selvstendigheten, kjempet mot en felles fiende og gjenvant friheten i samme takt og på samme tid. Innbyggerne har av den grunn utviklet en mer kollektivt og følelsesmessig engasjement med sine land og de andre baltiske naboene enn hva som er tilfelle i Vest Europa. Felles lidelser knytter innbyggerne tettere sammen. ("Estonian Human Development Report", 2010/2011, Baltic Way(s) of Human Development: Twenty Years On, s.194, Eesti Koostöö Kogu)

Siden selvstendigheten har de baltiske landene krevd unnskyldninger og kompensasjon fra Russland for alt de gjennomgikk.² De arbeider også for at EU skal erklære overgrepene under den sovjetiske okkupasjonen for forbrytelser mot menneskeheten. Det lengste de har kommet er etablering av en historiekommisjon med Russland. Moskva avviser generelt det de kaller omskriving av historien. Forholdet til Russland er av disse grunner et innenrikspolitisk spørsmål av første rang.

Diplomatiske observatører i Riga mener at minnet om russernes ugjerninger fortsatt er så sterke at balterne nesten har glemt hva Nazi-Tyskland gjorde. Tyskerne har falt langt ned på "fiendelisten" til tross for at de stod bak henrettelsene av hele den jødiske befolkningen i Baltikum og andre overgrep. Legionærene, som i 1944 kjempet sammen med Wehrmacht for å hindre at Den røde hær, det hemmelige politiet og kommunistpartiet vendte tilbake igjen, ses på som frihetskjempere. Holdningene skyldes ikke minst at minnet

.....

2 Her står de på samme linje som Kina, Korea og andre land i Asia som krever kompensasjon fra Japan etter okkupasjonen og overgrepene under den andre verdenskrig

om de sovjetiske overgrepene er sterkere og nyere enn nazistenes. Dessuten varte de mye lenger.

Ser vestover

Med bakgrunn i de vanskelige historiske erfaringer med naboen i øst ønsker alle tre land å bli så tett knyttet til Europa og USA som mulig. Men etter hvert har det også kommet en sterkere nordisk dimensjon i utenrikspolitikken og det nordisk-baltiske samarbeidet er blitt stadig bredere. Av de tre er det Estland med sitt nære forhold til Finland, som ser mest mot Norden. Flertallet av balterne ønsker seg ikke lenger den amerikanske, men snarere den nordiske samfunnsmodellen. Slik var det i det minste før Ukrainakrisen brøt inn for fullt i 2014.

I tillegg til å være medlemmer i EU og NATO, søker Estland, Latvia og Litauen tilleggsikkerhet ved å bli med i så mange internasjonale organisasjoner som mulig. Fra første dag la de også sin økonomiske politikk tett opp til vestlig markedsøkonomi. De økonomiske reformene startet med en gang etter frigjøringen med Estland i spissen. Privatiseringen var omme midt på 1990-tallet og fra 2000 hadde de en gjennomsnittlig økonomisk vekst på 8-10 prosent. De var Europas små tigre. Den økonomiske krisen etter 2008 har redusert veksten, men de tre land har kommet bedre ut av den enn de fleste andre land. I 2011 «oppgraderte» "The Economist" alle de baltiske land fra å være "Øst-Europa" til å være "Nord-Europa". Større ros kan de vanskelig få. Selv baltiske samfunnsforskere var oppglødde. Ved inngangen til 2014 hadde Latvia EUs største vekst. Da innførte landet samtidig euroen, noe Estland hadde gjort noen år tidligere. Litauen innfører euroen fra 1. januar 2015.

Den politiske utviklingen er ikke entydig positiv. Ifølge *Estonian Human Rights Report 2010-2011* (op.cit.) klarer Estland seg best. Landet måtte gjenoppbygges da det brøt ut av Sovjetunionen i 1991. Men esterne lyktes på kort tid med å bygge opp sin stat og oppnådde høyere politisk stabilitet, skapte økende tiltro til offentlige institusjoner og halverte korrupsjonen. Dessuten er det skjedd en sterkere konsolidering av politiske partier i Estland enn hva som er tilfelle i de to sørlige baltiske land. Estiske velgere går helst til høyre og samfunnsforskere er litt bekymret for at sentrum-venstre koalisjoner i liten grad får prøve seg. Det samme er tilfellet i Litauen. Dette kan i verste fall føre til politisk stagnasjon, som under kristendemokratenes lange styre i Italia og liberaldemokratenes tilsvarende hegemoni

i Japan. Denne faren risikerer ikke Latvia. Der vinner som regel nye politiske partier valgene hver gang.

Samfunnsforskerne noterer seg også for en annen interessant utvikling. Mens alle tre land i mellomkrigstiden utviklet seg i autoritær retning, er det i dag ingen tegn på at velgerne ønsker seg en "sterk mann" igjen.

Ifølge rapporten gjør den lave graden av korrupsjon i Estland, sammenliknet med Latvia og Litauen, det lettere å skape politiske kompromisser. Samtidig tyder mye på at graden av korrupsjon stiger i Latvia og Litauen.

Baltisk bekymring

Den sovjetiske bronsesoldaten i Tallinn

Ved inngangen til det 21. århundre er flertallet av estlendere tilfreds med hovedutviklingen etter uavhengigheten. Bekymringene dreier seg om lav fødselsrate, sosial lagdeling, kriminalitet, narkotikamisbruk og problemer med den russiske minoriteten. (Mart Laar, op.cit. s.282) Sistnevnte har blitt mer problematisk etter at Russland har forsøkt å bruke russiske minoriteter til eget formål. I 2005 forlangte Putin bedre behandling av russerne i Estland og i 2007 ble de forsøkt brukt aktivt som brekkstang mot myndighetene for å omgjøre flyttingen av det sovjetiske krigsminnesmerket ("Bronsesoldaten") fra sentrum til utkanten av Tallinn. Moskva slo på den nasjonalistiske stortrommen, men bare rundt 2.000 estiske russere fulgte signalene fra Kreml og deltok i demonstrasjonene. Enkelte russiske ungdommer gikk imidlertid amok i Tallinn, knuste ruter og herjet i gatene. Liv gikk også tapt. Saken utviklet seg til krise da *Nashi*-bander fra Putins parti gikk løs på Estlands Moskva-ambassade, som de truet med å rive ned, spilte øredøvende non-stop militærmarsjer fra Stalintiden over høytalere døgnet rundt og sperret av gaten. Ambassadør Marina Kaljurand ble forulempet da hun prøvde å holde en pressekonferanse, mens bilen til den svenske ambassadøren nesten ble veltet da han ville vise henne støtte.

I flere uker ble estiske banker og statsinstitusjoner utsatt for cyberangrep. En russisk delegasjon som ble invitert til Tallinn forlangte at regjeringen måtte gå av og at det også måtte reises kriminaletterforskning mot myndighetene som hadde grepet inn mot de "anti-fascistiske" ungdommene som hadde gått amok i gatene.

Da president Ilves midt i krisen ble invitert til Det hvite hus av president George W. Bush skrev den russiske avisen *Komsomolskaya Pravda* at avisen så frem til den dagen da russiske styrker skulle ta Estland tilbake med makt. "The Pskov division is not far off. A short forced march and Tallinn falls ... Who in NATO cares ... The EU will not be able to help you" (Edward Lucas, *The New Cold War*, 2008: 198-201)

Potensielt kan den russiske minoriteten være et viktig pressmiddel for Putin overfor Estland. Landet, har et folketall på bare 1,2 millioner, derav 25 prosent russere, pluss 6,5 prosent andre nasjonaliteter, dvs hviterussere, ukrainere og andre fra det tidligere Sovjetunionen. Dette betyr at den russisktalende befolkningen teller nesten en tredjedel av befolkningen.

Tallet på russere har imidlertid falt med ca. 124.000 fra 1989. I alt er det ca. 100.000 russere i Estland med russisk pass, like mange statsløse fra minoritetsbefolkningen, og ca. 150.000 med estisk pass. Bare den siste gruppen har stemmerett. Men russerne er en differensiert gruppe. Noen kom som arbeidere, andre som funksjonærer eller militære. Mange støtter Putin eller er radikale Russlandsvenner. For estiske myndigheter utgjør disse to gruppene et problem. Russerne lever segregert i Narva helt i nordøst og i to store områder rundt Tallinn. De er i liten grad integrert i økonomien. Det må imidlertid understrekes at Estland aldri har hatt åpne etniske konfrontasjoner, selv ikke i 1991 da man brøt ut av Sovjetunionen. Mange russere som støttet selvstendighetsbevegelsen føler at de ikke får anerkjennelse for dette.

-Problemet med den aldrende russiske minoriteten er at den har liten utdanning, snakker dårlig estisk, eller bare russisk og mangler egne aviser. Derved forstår de heller ikke hvordan samfunnet fungerer. Ansatte i byadministrasjonen i Tallinn har vært nødt til å lære seg russisk for å kommunisere med dem, mens Estlands UD har opprettet en webside på russisk. De fleste russere stemmer på Senterpartiet som har den lokale makten i Tallinn. Men partiet anses som upålitelig og har vært holdt utenfor alle regjeringer, sier Victoria Punga, generalsekretær i Atlanterhavskomiteen i Estland.

I Parlamentet i Tallinn hevder Jevgenij Ossinovskij fra den sosialdemokratiske gruppen at russernes utestengning fra estisk politikk er uheldig.

- De kritiserer at stemmene deres ikke teller. Vi må engasjere denne gruppen. De fleste sier at Estland er blitt deres fedreland, men føler at

de er blitt forrådt av politikere flest. Senterpartiet representerer ikke russerne på noen god måte. Det skaper konflikt og spiller ut det russiske kortet på en utfordrende måte, sier Ossinovskij, som er sønn av en russisk innvandrere og var parlamentets yngste medlem. I mars 2014 ble han undervisningsminister.

Utgangspunktet for Estlands og Latvias minoritetspolitikk ved selvstendigheten var at de bare ville gi statsborgerskap til borgere som var statsborgere før den russiske okkupasjonen i 1940 og deres etterfølgere. Minoritetene kunne få statsborgerskap hvis de bestod en test i språk og historie. Ikke alle russere og andre minoriteter ønsket det. Mange er gamle og fattige og andre er likegyldige til vertslandene og snakker ikke ett ord av de baltiske språkene. Statsborgerskap gis altså ikke ut fra etniske, men historiske og kunnskapsmessige kriterier.

Litauen er med en russisk minoritet på ca. 5 prosent og ca. 6 prosent polakker spart for Estlands og Latvias store minoritetsproblemer. Derimot ser de på den økende militære oppbyggingen i Kalininenklaven med stigende uro.

Følsomt i Latvia

Latvia med et folketall på 2 millioner, har 27 prosent russere, mens 37 prosent oppgir at de har russisk som morsmål. At det er forskjellige tall skyldes at det også er en betydelig koloni av hviterussere, ukrainere og andre i likhet med situasjonen i Estland. Ifølge *Encyclopedia Britannicas Book of the Year 2013* bor 300.000 russere permanent i landet uten latviske pass. Fortsatt er det mulig å leve i et russisk parallellsamfunn uten å måtte snakke latvisk. Professor Ausma Cimdimas skriver i sin biografi over tidligere president Vaira Vike Freiberga (1999-2008) som ble oppbrakt over en russisktalende taxisjåfør i Riga som ikke skjønnte hvor hun skulle. Han kunne ikke ett ord latvisk. Dette var i 1999. (*In the Name of Freedom, 2003*)

De etniske russere har også andre politiske sympatier enn andre latviere: Som illustrasjon til dette kan det nevnes at valgene kunne blitt vunnet av venstrepartier, ettersom etniske russere i større grad sympatiserer med partier på venstresiden. Dette er i seg selv selvsagt ikke et problem, men viser at forskjellene mellom etniske russere og latviere stikker dypt.

De demografiske forskjellene kan bli en langvarig hard nøtt å knekke. Det kompliserer at russerne stemmer etnisk, dvs. på det russiske partiet Harmoni, som i dag har ordføreren i Riga, Nils Usakov,

som samtidig er partileder. Harmoni har en samarbeidsavtale med Putins parti. I 2010 ble det foreslått at partiet burde tas ut av den politiske karantene og inngå i regjeringskoalisjoner. Men da statsminister Dombrovskis forlangte at Harmoni offentlig skulle erkjenne at Latvia hadde vært okkupert av Sovjetunionen og at latvisk i evig tid skulle være landets eneste språk, falt forsøket i fisk.

Harmoni ble det største partiet under valget høsten 2011, men ble ekskludert fra regjeringsmakt. Utestengningen satte i gang en politisk prosess som førte til folkeavstemningen i 2012 om russisk skulle bli det andre offisielle språket i Latvia. Kravet ble forkastet med 74 prosent. Resultatet gjenspeiler nokså nøyaktig forholdet mellom de latviske og russiskspråklige folkegruppene.

Moskva støttet kravet om folkeavstemningen og bidrog med penger til JA-kampanjen. Fra den russiske Dumaen hørtes kritikk om at mange russere var blitt hindret i å stemme. Statsminister Valdis Dombrovskis var raskt ute med å si at Latvia respekterte minoritetene, at forsoningstiltak måtte innføres, men at motstanderne spilte et farlig spill med landets identitet. (The New York Times, 20.2. 2012)

Harmonis samarbeidsavtale med Putins Enhetsparti er et hovedproblem. Harmoni ble på nytt Latvias største under valget høsten 2014, men blir fortsatt holdt i politisk karantene. Skulle det komme inn i en regjering er det frykt for at det kan bli en trojansk hest som kan manipulere regjeringen til å gi etter for russisk press i en gitt situasjon. Dette scenariet er en mer reell trussel enn en invasjon østfra. Hvis et NATO-land frivillig skulle bøye seg for russisk press, gjelder neppe beskyttelsen i NATOs artikkel 5 uten videre.

Ingen andre tidligere sovjetrepublikker har en så høy andel russisk minoritet som Latvia. Bare Estland (ca. 25 prosent) og Kazakhstan (23 prosent) kommer i nærheten. Ukraina har til sammenligning 17 prosent og Hviterussland litt over 8 prosent russere. Det har ikke vært sammenstøt mellom latviere og etniske russere, *"men i det øyeblikk det blir problemer i forholdet til Russland, eller når fundamentale rettigheter til den russiske minoriteten berøres, går alle i skyttergravene"*, sier en diplomatisk observatør i Riga.

EU har spilt en modererende rolle i det betente minoritetsspørsmålet da man satte som betingelse for medlemskap at minoritetene ikke skulle diskrimineres. Selv om en skremmende stor del av latviere mener at russerne ikke har krav på noe som helst, har alle tre land gjort store integreringsfremskritt etter EUs mal.

Den russiske minoriteten i Latvia er integrert i langt større grad enn i Estland. Som følge av den intense innvandringen ligner den etniske arbeidsdelingen langt mer på situasjonen i sovjetisk Sentral-Asia. Russerne er i flertall ikke bare blant industriarbeiderne på middels og lavt nivå, men også blant høyere personell. Russisktalende forretningsmenn dominerer næringslivet, og noen av de rikeste i landet er russere.

Det finnes ikke noe annet EU-land der forskjellen mellom fattig og rik er større enn i denne tidligere sovjetrepublikken. Oligarkene bruker sin økonomiske innflytelse for å kompensere for utestengningen fra det politiske liv. De har brukt sine posisjoner til å gi sine forretningsforbindelser i Russland tjenester (for eksempel hvitvasking av penger) på en måte som har gitt Latvias økonomi mange likheter med den ville russiske "casino-kapitalismen" (*Estonian Human Development Report, s. 30*)

Flere russiske babyer

En annen sensitiv sak er at de etniske russerne har større fødselstall enn latvierne og at de ikke er interessert i å emigrere til Russland (som mange latviere mener de burde) De føler at de ikke er velkomne der. Samtidig har ca. 15 prosent av latvierne emigrert til EU, noe som fører til at den etniske fordelingen er i forandring. Latvierne utgjør nå under 60 prosent av folkemengden i landet og Latvia har en av Europas raskest synkende befolkninger. *Britannica World Data 2013* spår at folketallet vil synke til 1,8 millioner i 2030.

På nytt er det en mulighet at russerne og andre nasjonaliteter kan bli en majoritet i Latvia.

I Riga frykter man at de innflyttede russere kan gi Putin påskudd til å intervensere. Beskyttelse av eksil-russere er en spesialøvelse i Moskva. Russerne gjorde ingen hemmelighet av at øvelsene Zapad 2009 og Ladoga 2010 tok sikte på å unnsette russere i nød i de baltiske landene.

Når det gjelder krisen i Ukraina sees denne som et skoleeksempel på hvordan Putin kan bruke den russiske befolkningen på Krim og i den sør-østlige delen av Ukraina som et påskudd til å invadere og destabilisere naboland. I april 2014 blokkerte latviske myndigheter TV-sendinger mot Latvia fordi de var fulle av massiv propaganda. Latvia fryktet at sendingene truet rikets sikkerhet fordi de rettferdiggjorde angrep på en selvstendig stat.

Georgia-krisen

Etter Estland-krisen i 2007 kom Russlands invasjon av Georgia i august 2008. Den var spesielt illevarslende sett fra Baltikum og frykten spredte seg for at de kunne bli Putins neste ofre. To presidenter og en statsminister fra Baltikum, samt de polske og ukrainske statsministrene, dro til Tbilisi for å gi president Saakashvili moralsk og politisk støtte mens krigshandlingene fortsatt pågikk. I Riga samlet folk seg utenfor Georgias ambassade med levende lys i hendene og georgiske flagg var å se over alt. I NATO startet de baltiske land en iherdig lobbyvirksomhet for at alliansen skulle lage formelle forsvarsplaner for det baltiske området.

Offentliggjorde WikiLeaks dokumenter har avslørt at de diplomatiske manøvrene som de baltiske landene skapte. NATO hadde helt siden avslutningen av den kalde krigen sagt at Russland ikke var noen trussel lenger. President Bush ville ikke gå inn for konkrete forsvarsplaner for ikke å provosere russerne. Obama-administrasjonen, som snart skulle rykke inn i Det hvite hus, erklærte også at forholdet til Moskva skulle "nullstilles". WikiLeaks-dokumenter slår fast at Tyskland støttet balternes forslag om at forsvarsplanene for Polen ("Eagle Guardian") skulle utvides til å dekke Baltikum. I januar 2009 ble det enighet i NATO om dette og planleggerne skred til verket. Latvierne uttrykte "dyp tilfredshet", mens esterne omtalte dette som den reneste julegaven. Men utenriksminister Hillary Clinton ga streng beskjed om at ingen skulle si ett ord til pressen om detaljene i den.

Estland, Latvia og Litauen slo seg ikke til ro med denne suksessen og mente at både Georgia og Ukraina måtte bli fullverdige NATO-medlemmer. I EU krevde de harde sanksjoner mot Russland. Balterne var ikke bare foruroliget av at Russland invaderte Georgia, men også av at hensynet til russiske minoriteter var en viktig motivasjon. I Sør-Ossetia utgjorde den russiske minoriteten henholdsvis 11 prosent og i Abkhasia ca. 3 prosent. I hele det georgiske området utgjorde russerne 1,5 prosent. Putin rettferdiggjorde dessuten invasjonen med at han ville beskytte russiske fredsbevarende tropper i Sør-Ossetia etter at de var blitt beskyttet av georgiske styrker. Etterpå forkynte Putin at balterne skulle få betale for deres politiske og økonomiske støtte til det kaukasiske landet. Trusselen ble ansett så alvorlig at Litauens daværende president Adamkus tok saken opp med president George W. Bush i Det hvite hus. Verten kunne berolige Adamkus med at NATOs artikkel 5 også gjaldt for de baltiske statene.

Ny slagskygge fra øst

Zapad 13

Den russiske militærøvelsen Zapad 13 i 2013 ga ny næring til den baltiske engstelsen for de russiske hensikter. I forsvarsdepartementet i Vilnius ser de på Zapad 13 som truende og en bekreftelse på Russlands nye evne til å føre krig igjen.

Til sammen deltok over 70.000 mann og det ble foretatt massive overføringer av styrker østfra. Mens dette foregikk jammet de radarstasjonene. NATO visste ikke at de russiske troppene var ved Baltikum før de plutselig oppdaget dem på den andre siden av grensen. Øvelsen viste både hvor fort russerne kan forflytte styrker og hvor kort varslings tiden er blitt. Russene øvde på å avskjære amerikanske forsterkninger til Baltikum fra vest via Norge, fra nord via Nord-Norge eller fra sør via Polen. Zapad 13 var ikke lik noen av de tidligere øvelser.

Fra russisk side startet øvelsene da to russiske TU-22Ms «Backfire» bombefly, eskortert av fire jagerfly, simulerte angrep mot Sverige 29.mars. Svenskene hadde ikke opplevd maken siden den kalde krigens dager, og var på det aktuelle tidspunktet ute av stand til å få egne jagerfly opp i luften. I januar 2014 kom nye opplysninger for dagen. Da skrev svenske *Expressen* at bombeflyene fikk radiomelding om å øve angrep med kryssermissiler utrustet med atombomber mot Forsvarets Radioanstalt på Lovön i Stockholmsområdet og en militær flyplass lenger sør i landet. *Expressen* baserte seg på flere kilder, deriblant MUST – Militära underrättelse-och säkerhetstjänesten.

-At øvelsen begynte akkurat den 29. mars henger sammen med at Estland, Latvia og Litauen gikk inn i NATO på denne dato i 2004. Når vi nærmer oss den 29. mars, og andre symbolske datoer, frykter vi alltid at Russland vil foreta seg ett eller annet. Vi har sett russiske provokasjoner på samme dato før, eksempelvis krenkelser av luftrummet. Finland merker lignende ting. Vi bekymrer oss også over de økende russiske militære forsterkninger i det tidligere Leningrad militærdistrikt, inklusiv militariseringen av Kaliningrad, sier Mindaugas Zickus, sikkerhetspolitisk rådgiver til Litauens president Dalia Grybauskaitė.

Zickus fortsetter:

-Øvelsen var godt planlagt og godt utført og vi vil utvilsomt se mer av samme slag fremover. Utviklingen inneholder en rekke lærdommer for NATO. Nå er det ikke lenger tvil om Putins hensikter. Han vil bruke alle midler – militært og politisk press samt økonomisk boikott og olje-og

Bilde: Mindaugas Zickus. Foto: Tor Husby

gassanksjoner –for å fremme sine interesser. Mens president Boris Jeltsin ønsket normalisering og anerkjente de baltiske landene har Putin hatt et horn i siden på oss. Våre advarsler ble ikke trodd i vest. NATO forsøkte å skape forsoning, men Putin er ikke interessert, advarte Zickus.

Dette uttalte han i desember 2013 i presidentpalasset i Vilnius. Den russiske aggresjonen mot Ukraina i 2014 førte imidlertid til at Baltikums sikkerhet ble plassert øverst på NATOs dagsorden.

I september var latvierne svært bekymret over at et stort antall Ilyushin troppetransportfly nærmet seg grensen for så å bøye av og komme tilbake. Dette skjedde mange ganger. Den britiske general Sir Richard Shirreff karakteriserte manøvrene som sabelrasling. Det var et klart signal om at russerne kunne deployere store styrker hvis de ønsket det. (Norges Forsvar nr. 5, 2014)

Diplomater i Riga fremholder at de russiske øvelsene i 2013 gjenskapte følelsen av at de baltiske landene aldri kan være sikker på sin østlige nabo. Russland ønsker nok en gang å bevise at det er en stormakt. Dette krever store styrker og fremvisning av "muskler". I verste fall er det fare for at det en gang kan oppstå en ekstrem situasjon som kan komme ut av kontroll. Egentlig er de baltiske landene reddere for Russland enn de offisielt våger å gi uttrykk for i NATO. De er engstelige for å bli oppfattet som overhysteriske.

I kontrast til de svære russiske styrker i *Zapad 13* kunne NATO bare bidra med ca. 6.000 menn og kvinner under øvelse *Steadfast Jazz og Baltic Host* som foregikk i Polen og det baltiske området i oktober. I forsvarsdepartementet i Vilnius er man litt skuffet over at bare ett kompani amerikanske marinesoldater var i aksjon. Man ville vært mer komfortabel med større NATO-øvelser.

Presseoffiser Ivar Moen ved FOH i Bodø avdramatiserte i

Aftenposten 3. oktober 2013 *Zapad 13* og hevdet at den var varslet på forhånd etter reglene og at Russland og Hviterussland har behov for å trene sine militære styrker – i likhet med andre land.

Midlertidlig uavhengighet

Rasa Juknevičienė, som var forsvarsminister i Litauen fra 2008 til 2012 og medlem av Vytautas Landsbergis konservative parti, fremhever at Putin anser at de baltiske statenes uavhengighet bare er midlertidig. Hun minner om Putins uttalelse om at oppløsningen av Sovjetunionen var den største geopolitiske katastrofen i det 20. århundre og at hans langsiktige mål siden han ble president i 2000 har vært å gjenopprette det russiske imperiet i størst mulig grad. Det voldsomme presset mot Ukraina, annekteringen av Krim og støtten til separatistene i sør-øst er, ifølge Juknevičienė, bevis på hans intensjoner.

-På en eller annen måte skal også de baltiske landene tilbake i folden sammen med Ukraina, Hviterussland, Moldova og andre tidligere sovjetrepublikker, frykter hun.

Tidligere brigader Sigurd Hellstrøm forteller den samme historien. Da han midt på 1990-tallet var i St. Petersburg i spissen for Stabskolen spurte han sin russiske vert, sjefen for St. Petersburg militærdistrikt, om hvordan han så på tapet av de baltiske sovjetrepublikker. Da svartnet øynene på den russiske generalen: "Dette er bare et intermezzo".

I tillegg til åpen bruk av makt i Ukraina, bruker også Moskva "myk makt" aggressivt, som f.eks. energivåpenet, media- og informasjonskriger, "dirty money", støtte til russiske minoriteter og andre knep for å destabilisere landene og øke russisk innflytelse. Siden Litauen er 100 prosent avhengig av russisk gass – den er dyrere enn noe annet EU-land må betale – og 70 prosent avhengig av russisk elektrisitet, har Russland et godt grep på landet. Stengningen

Bilde: Rasa Juknevičienė. Foto: Tor Husby

av atomkraftverket i Ignalina etter press fra EU bidrog til å øke avhengigheten av det russiske energimarkedet.

-Vi kan ikke snakke om sikkerheten uten å nevne energisikkerheten, sier den tidligere forsvarsministeren som i dag er medlem av Seimas (parlamentets) komite for nasjonal sikkerhet og forsvar.

Rasa henviser til Zbigniew Brzezinskis analyse der Russland med Ukraina kan bli et nytt imperium. Uten Ukraina vil Russland aldri bli et imperium igjen. Rasa Juknevičienė er overbevist om hvis ikke Estland, Latvia og Litauen hadde vært i NATO, ville alle tre ha lidd Georgias og Ukrainas skjebne i morgen. Men siden de er godt forankret i den vestlige alliansen slik at de ikke uten videre kan tvinges tilbake igjen i imperiet, satser Moskva på en svekkelse av både EU og NATO noen år frem i tid. Konsentrasjonen av styrker rundt Baltikum er ledd i denne strategien, sier hun.

Hun tror at Russland kan ha tenkt at Estland, Latvia og Litauen i mellomtiden kan være en slags trojanske hester i NATO.

-Russerne kan presentere dem som radikale, marginale, fascistvennlige og som dertil diskriminerer sine russiske minoriteter. Slik kan de svertes. Russland er ikke interessert i dialog, bare i konflikt. Det formidles lite positiv informasjon om de baltiske land i russiske media. Putin tyr til samme type propaganda som under den kalde krigen. Og hans styre er like korrupt og autoritært som det sovjetiske, og det har like liten fremtid som det som gikk i graven i 1991. Jeg håper at Putin ikke vil teste NATOs vilje til å forsvare Baltikum, sier hun.

Kaliningrad uroer

Det er ikke bare russiske militærøvelser som setter utløser frykt i de baltiske landene.

Enklaven er havn for den russiske Østersjøflåten. Det står 36.000 russiske soldater der, derav en motorisert brigade den 152. missilbrigaden. En ny strategisk radar er under testing der, mens det er plassert helikoptre til elektronisk krigføring og som er egnet til å danne spydspissen i et angrep. Det kommer også nyutviklede bakke-til-bakke Iskander-missiler (SS-26) med en rekkevidde på mer enn 400 km. Missilet kan utstyres med taktiske kjernefysiske våpen. Mesteparten av styrken i Kaliningrad er på 24 timers beredskap og kan rykke ut uten forvarsel.

-General Igor Konsjarenko, en talsperson for det russiske forsvarsdepartementet, sa i desember 2013 at utplasseringen av

SS-26 ikke var i strid med Russlands internasjonale avtaler, sier førstemanuensis Katarzyna Zysk ved Institutt for forsvarsstudier.

I desember 2013 begynte russiske fly å patruljere langs de baltiske lands østgrense. Dette er en parallell til NATOs patruljering vest for grensen. Samtidig er Hviterusslands luftforsvarssystem blitt inkorporert i det russiske. Treningen skal skje i fellesskap. I praksis betyr dette at også treningen blir russisk. I tillegg åpner også Russland en nedlagt flybase i Hviterussland der en skvadron Sukhoi 27 jagerbombefly stasjoneres.

-For åtte år siden var alt mer sporadisk, men Zapad 13 var et varsel om at den militære utviklingen i Østersjøen er en del av Putins aggressive planer. Den militære oppbyggingen i den russiske enklaven i Kaliningrad skjer etter disse langsiktige strategiske planene, advarer president Grybaiskaités sikkerhetspolitiske rådgiver.

Økonomisk krig

Samtidig som Zapad 13 foregikk ble Litauen utsatt for økonomiske straffetiltak fra Russland. Det startet med tiltak mot litauiske lastebiler den 31. august. De ble stoppet hvor som helst under forskjellige påskudd og risikerte å bli holdt lenge tilbake. Næringen tapte ca. 1 million dollar om dagen etter offisielle tall. De største tapene fikk de som fraktet bedavelige matvarer. Mindaugas Zickus mener Russland hadde to hovedmotiver for tiltakene. Man ville gi Litauen et spark fordi de tre baltiske presidentene Ilves fra Estland, Berzins fra Latvia og Grybaiskaitė fra Litauen skulle møte president Obama i Det hvite hus den dagen. At det ble Litauen som fikk føle trykket av russisk politisk mishag hang trolig sammen med at landet er blant de største lastebiloperatører i Øst Europa med 20 prosent av markedet.

Lignende hindringer rammet på samme tid alle litauiske personbiler som ville krysse grensen til Kaliningrad-enklaven. De risikerte å vente et døgn eller mer ved grenseovergangene. Litauen klaget offisielt til Moskva. Men man fikk aldri offisielt svar. Litauen fikk rask støtte fra EU-kommisjonen, men også den opplevde at mange av henvendelsene ikke ble besvart. Verdens Handelsorganisasjon WTO kom også på banen og ga i likhet med EU Litauen full ryggdekning. Etter ca. en måned med byråkratiske problemer opphevet president Putin plutselig både grensekontrollen mot personbilene og opphevet lastebilboikotten. Men før man kunne trekke et lettelsens sukk innførte Putin boikott av meieriprodukter. De oppfylte ikke russiske

helse- og sunnhetsforskrifter, mente myndighetene i Moskva. Russiske inspektører inspiserer de aktuelle eksportbedrifter og litauiske myndigheter ga sine svar. Men i neste fase sendte Russland nye inspektører.

-EU-kontrollører foretok også regulære sjekk av produktene, uten å finne noe å sette fingeren på. Men det var helt annerledes med de russiske. De så etter ting som ikke eksisterte. Inspeksjonene kunne fortsette i all evighet. Etter vår mening var dette diskriminering nesten helt uten sidestykke og kan bare sammenlignes med da polsk kjøtt ble utestengt fra det russiske markedet i 2007. Litauen eksporterer meieriprodukter for en milliard dollar i året til det russiske marked. Men eksporten falt 75 prosent på de to første månedene. EU-Kommisjonen slo fast at boikotten var uforenlig med WTO-reglene. Russland ble opptatt i WTO i 2012 og er følgelig forpliktet til å rette seg etter bestemmelsene. Litauen forelo kompromisser, men Moskva likestiller kompromisser med å tape. Når vi foreslår kompromisser tror Moskva vi er i en svak stilling. Slik kan russerne forlenge presset. Dette var salamtaktikk etter kjent merke, lyder beklagelsene i utenriksdepartementet i Vilnius.

Ønsket om å beskytte egne produsenter kan være en av årsakene til at Moskva satte Litauen under økonomisk press. Men at tiltakene ble innført under Litauens formannskap i EU, og særlig under toppmøtet i Vilnius i november, og opphevet etterpå, er en indikasjon på at de var av politisk karakter. Litauens lederskap i EU i 2. halvår av 2013 kan ha vært preget av for mye politisk ærgjerrighet etter Moskvas behag, særlig i forbindelse med Ukraina-spørsmålet. Tidligere små sovjetrepublikker bør ikke yppe seg, men føre en forsiktig, for ikke si en underdanig politikk overfor den gamle imperiemakten, sier en diplomatisk observatør.

På høyt hold i utenriksdepartementet i Vilnius fremholdes det at Russland hver dag prøver å undergrave Litauens uavhengighet med slike og andre metoder:

-Det føles slik at Litauen nesten ikke har rett til å ha nasjonale interesser. Vi kan le og si at det som skjer er helt surrealistisk, men Putins oppførsel er blitt et nasjonalt sikkerhetsproblem. Dessuten har vi den politiske klovnen og ultranasjonalisten Vladimir Zjirinovskij som brukes til å signalisere groteske trusler som myndighetene i Moskva ikke offisielt vil vedkjenne seg.

-Litauerne er delt i to grupper om hvordan de bør reagere på utfordringene. Den minste gruppen mener man bør ligge lavere enn

gresset. Flertallet synes derimot at man bør stå opp og vise seg som en mann, sier reporter Ramunas Bogdanas fra nettavisen Delfi News.

Energiavhengig

Over 20 år er gått siden frigjøringen, men for Estland, Latvia og Litauen anses ikke suvereniteten som fullstendig så lenge de er så avhengig av russiske energiforsyninger. Å frigjøre seg fra dem er storpolitikk. Særlig gjelder dette i Litauen, som er mest utsatt. De har fått nok av at energiforsyningene fra Gazprom har vært kuttet av politiske grunner. Ønskene til de baltiske land passer inn i EUs energipolitikk som går ut på å avskaffe "energiøyene" – slik som det baltiske området er i dag.- og etablere et felles energimarked i EU. Litauen har også fått gjennomslag i NATO for å opprette et Energy Security Center i Vilnius. Opplegget er av samme sort som Cyberkrigsenteret som ble etablert i Estland etter cyberangrepet da "Bronsesoldaten" ble flyttet.

Strømforsyningene fra Norden startet gjennom Estlink I mellom Finland og Estland i 2007 med 350 MW og Estlink II på 650 MW i 2013, også fra Finland. Begge integrerer de nordiske og baltiske energimarkedene. NorBalt-ledningen, mellom Litauens eneste havneby Klaipeda og Nybro i Sverige, blir den tredje og kraftigste med sine 700 MW når den kommer i drift fra 2015/16. Den blir verdens tredje lengste undersjøiske strømledning med sine 450 km.

Høsten 2014 innviet Litauen en flytende LNG-terminal i Klaipeda med navnet "Uavhengighet". EU bidro med 448 millioner euro (ca. 3,6 milliarder kroner) til de landbaserte investeringene. Terminalen er stor nok til å dekke Litauens gassbehov og vil på sikt også kunne forsyne Latvia og Estland med gass. Höegh LNG fikk kontrakten på ca. 2 mrd. kroner til å bygge og drifte LNG-skipet, som er et såkalt "Floating Storage and Regasification Unit". Höeghs kontrakt er den største norske i Baltikum noensinne. Klaipeda Nafta skal lease skipet fra Höegh i ti år. At president Dalia Grybauskaitė dømte LNG-skipet ved Hyundai-verftet i februar 2014 viser hvilken politisk vekt som legges på prosjektet.

Som ledd i medlemskapsforhandlingene med EU ble atomkraftverket i Ignalina stengt ved utgangen av 2009. Det var bygget etter en gammel sovjetisk modell av utrygg Tsjernobyl-standard. Lenge før Ignalina ble stengt startet planleggingen for et nytt felles baltisk atomkraftverk som skal ha en kapasitet på 3.500 MW og koste ca. 5 milliarder euro (over 41 milliarder kroner). Byggingen

kan finne sted i 2018-2020. Men 65 prosent av velgerne stemte nei til planene under en rådgivende folkeavstemning. Regjeringen har havnet i et dilemma og vet ikke riktig hva den skal gjøre.

Ukraina-krisen

Da Vladimir Putin begynte sin tredje presidentperiode i mai 2012 merket mange en kaldere vind fra Moskva. Utenriksminister Hillary Clinton skriver i *“Hard Choices”* (2014) at hun i juni sendte president Obama et memorandum om at han ikke lenger hadde Dmitrij Medvedev som motpart i Moskva og at Putin var bestemt på å vinne tilbake tapt innflytelse i nabolandene – fra Øst-Europa til Sentral-Asia. De sikkerhetspolitiske seismografene slo også raskt ut i Estland, Latvia og Litauen. De kaldere vindene har blitt merket for alvor med Zapad 13, de økonomiske nålestikkene mot Latvia og Litauen, fly- og ubåtkrenkelser av Finland og Sverige og ikke minst aggresjonen mot Ukraina. Forholdet til Russland har fått en nesten eksistensiell karakter for de baltiske landene – til tross for at de er godt forankret i Vesten. Den frittalende president Dalia Grybauskaitė advarte allerede i mars 2014 mot at Europas grenser kunne bli tegnet om av Putin. I august sa hun at balternes frihet ikke kan tas for gitt. – med klar referanse til hendelsene i Ukraina. Høsten 2014 betegnet hun Russland som en “terrorist-stat”.

Sett med baltiske øyne er Putin en skremmende sterk leder som er i stand til å sette Europas sikkerhet i fare. For balterne demonstrerer utviklingen at Russland har sterke geopolitiske interesser i Baltikum og at Putin har langsiktige planer mot dem. Da de tre presidentene møtte forbundskansler Angela Merkel i Riga sommeren 2014 fremhevet de at Putins annekasjon av Krim totalt forandret den sikkerhetspolitiske situasjonen. Merkel forsikret at Baltikum har full NATO-støtte. NATOs svar var å konsentrere seg om Europa og artikkel 5 igjen. Fra våren har den ene NATO-militærøvelsen etter den andre rullet over det baltiske området til sjøs, i luften og på bakken. Små amerikanske styrker er semi-permanent til stede, mens balterne har trappet opp sine «Host Nation» forpliktelser og militære beredskap, økt forsvarsbevilgningene og laget handlingsplaner for diverse scenarier. Det er et generelt ønske om permanente NATO-soldater og baser. Da president Obama var i Tallinn på vei til NATO-toppmøtet i Wales bad 100 estiske intellektuelle om at NATO permanent stasjonerte styrker i området.

Ukraina-krisen førte til at tallet på NATO-fly i patruljeringen øket fra 4 til 14. I tillegg ble også Amari flyplass i Estland (den mest moderne i Østersjøområdet) base for tyske jagerfly, mens Malbork flybase i Polen er tatt i bruk for å trygge Baltikum fra sør. Alle NATO-fly er i høy beredskap 24 timer i døgnet. NATO-fly har avskåret russiske fly tett ved Latvias luftterritorium mer enn 200 ganger frem til senhøsten 2014, mens russiske krigsskip har seilt mot Latvias sjøterritorium mer enn 50 ganger i samme periode.

Norske marinefartøyer deltar i NATOs stående minerydderstyrke i Østersjøen, mens et kompani fra 2. bataljon fra Skjold og et mekanisert kompani fra Telemark bataljon med panservogner har øvet i Latvia i forskjellige perioder sommeren og høsten 2014. Fra våren 2015 skal norske F-16 jagerfly igjen delta i alliansens flyovervåking, med base i Litauen.

Quo vadis?

Vi har sett hvordan de baltiske landenes prøvelser etter 1940 har bidratt til å overføre skepsisen til Sovjetunionen til Russland. Men deres anstrengte forhold til Moskva skyldes ikke bare dystre minner, men også de store russiske minoritetene i Estland og Latvia som er resultatet av en massiv innvandring etter 1945. Selv om det ikke har vært konfrontasjoner mellom etniske russere og lokalbefolkningen har president Putin begynt å spille ut det russiske minoritetskortet. Ifølge ham er de etniske russerne diskriminerte og undertrykte. Så langt har han vært uten særlig hell. Men dette kan være det første skrittet i en hybrid krig for å destabilisere de baltiske landene. De tre land er i den forbindelse på vakt mot "grønne menn" som kan dukke opp i grenseområdene. Russland har sterke geopolitiske interesser i Baltikum og balterne tror at Putin har langsiktige planer mot dem. Deres sårbarhet overfor russisk energi gir Putin enda et godt kort på hånden. Sammen med økonomisk boikott har det vært spilt ut før.

At Estlands tidligere forsvarsminister Taavi Roivas i høst fant det nødvendig å påpeke at NATO ikke kan tillate at Donbas-scenariet i Øst Ukraina gjentas i noen by eller grenseområde i noe medlemsland, understreker den baltiske bekymringen for at noe kan skje i grenseområdene.

Alle faktorer bidrar til å knytte Estland, Latvia og Litauen enda tettere til USA og NATO..

Previous publications in this series:

- 2-2014 Russlands stormaktsstrategi og Vestens respons *Janne Haaland Matlary*
- 1-2014 What now, little England? Prospects for the forthcoming Scotland and EU referendums. *Øivind Bratberg*
- 4-2013 Konflikten i Syria *Rolf Willy Hansen*
- 3-2013 Polen – et lyspunkt i Europa *Jahn Otto Johansen*
- 2-2013 Hva skjer i Nord-Korea – Asiatiske stabilitet i fare? *Sverre Lodgaard*
- 1-2013 Engaging with Islamists: A new agenda for the policy community *Mona Kanwal Sheikh*
- 3-2012 US Shale Oil Revolution and the geopolitics of Oil *Trygve Refvem*
- 2-2012 NATO's influence in the near abroad *Oktay Bingöl*
- 1-2012 Ungarn – alene og miskjent *Jahn Otto Johansen*
- 4-2011 Conflict or Coincidence of Interest of Main Oil and Gas Importing, Exporting and Transit Countries *Liana Jervalidze*
- 3-2011 Breaking down the remaining walls *Alister Miskimmon*
- 2-2011 Russia in NATO *Charles A. Kupchan*
- 1-2011 Bringing War Home—The use of Provincial Reconstruction Teams by Norway and Denmark to construct strategic narratives for their domestic audiences *Ida Dommersnes*
- 5-2010 Sjøforsvarets historie 1960-2010—En kortversjon *Roald Gjølsten*
- 4-2010 The Tragedy of small power politics *Asle Toje*
- 3-2010 Integrasjon med grenser eller grenseløs integrasjon? *Bjørn Innset*
- 2-2010 Reconciling the nuclear renaissance with disarmament *Alex Bolfrass and Kelsey Hartigan*
- 1-2010 Approaching the comprehensive approach *Dag Kristiansen*
- 3-2009 Turkish Neo-Ottomanism: A turn to the Middle East? *Einar Wiggen*
- 2-2009 20 år etter muren *Jahn Otto Johansen*
- 1-2009 Between Reluctance and Necessity: The Utility of Military force in Humanitarian and Development Operations *Robert Egnell*
- 5-2008 Civil-military relations: No Room for Humanitarianism in comprehensive approaches *Stephen Cornish and Marit Glad*
- 4-2008 Tsjekkoslovakia—40 år etter *Jahn Otto Johansen*
- 3-2008 NATO—Moldova/Israel/Ukraine *Dr. Gabanyi, Dr.Kogan, Dr. Begma & Igor Taburets*
- 2-2008 Hearts, minds and guns: the Role of the Armed Forces in the 26th Century *UK Chief of Defence Staff, Air Chief Marshal Sir Jock Stirrup*
- 1-2008 Krav til fremtidens forsvar sett fra unge offiserers ståsted *Tomas Bakke, Kadett Krigsskolen*
- 7-2007 Threats to Progress of Democracy and Long Term Stability in Georgia *Liana Jervalidze*
- 6-2007 Militærmarkens særtrekk i moderne konflikter *Div. forfattere*
- 5-2007 Norge i et Sikkerhetspolitisk Dilemma *Asle Toje*
- 5-2007 EU-staters varierende bidragsvilje til militær intervensjon *Rolf Magnus Holden*
- 4-2007 Defence as the Best Offence? Missile Defences and Nuclear Non-proliferation *Lars Van Dassen and Morten Bremer Mærli*
- 3-2007 Putins Russland—Partner eller utfordrer? *Jahn Otto Johansen*
- 2-2007 Energy and Identity—Readings of Shtokman and NEPG *Jakub M. Godzimirski*
- 1-2007 NATO and the Dialogue of Civilisations *Christopher Cooker*
- 1-2007 NATO planlegger å være relevant—også i fremtiden *Ivar Engan*
- 7-2006 Putins Russland og utenverdenen *Jahn Otto Johansen*
- 6-2006 Ungarn 1956—Et 50-årsminne *Jahn Otto Johansen*
- 5-2006 NATO foran toppmøtet i Riga *Ambassadør Kai Eide*
- 4-2006 Russian energy policy and its challenge to western policy makers *Keith Smith*
- 4-2006 Oil and gas in The High North—A perspective from Norway *Ole Gunnar Austvik*
- 2-2006 EUs sikkerhetspolitiske rolle i internasjonal politikk *Jan Erik Grindheim*
- 1-2006 Fra "Kursk" til "Priz": Ubåtredning som internasjonalt samarbeidsområde *Kristian Åtland*
- 9-2005 Nordisk sikkerhet *Tønne Huitfeldt*

- 8-2005 NATO going global or almost
The Current Revolution in the Nature of Conflict
The Fiftieth Anniversary of the Norwegian Atlantic Committee. *Alv Jakob Fostervoll, Jamie Shea, Chris Donnelly*
- 7-2005 Galileo–et europeisk globalt navigasjonssystem *Hans Morten Synstnes*
- 6-2005 Coming home to Europe? Central and Eastern Europe in EU and NATO
Eastern Europe's silent revolution *Jahn Otto Johansen og Nils Morten Udgaard*
- 5-2005 Det tyske eksperiment *Jahn Otto Johansen*
- 4-2005 The naval Dilemma of the early 26st Century *Hans Olav Stensli*
- 3-2005 What are the strategic challenges faced by Norway in the years to come?
In the new types of conflict we face, how to define and defend humanitarian space?
The Norwegian Atlantic Committee's 40th annual Leangkollen Conference. the Nobel Institute. *Jørgen Kosmo and Jonas Gahr Støre*
- 2-2005 The New Geopolitics of the North? *Jakub M. Godzimirski*
- 1-2005 "Global Partnership", russiske ubåter og brukt kjernebrensel – internasjonal koordinering av oppgaver og bidrag
Christina Chuen og Ole Reistad
- 6-2004 Oljens geopolittikk og krigene ved Persiagulfen *Ole Gunnar Austvik*
- 5-2004 Coping with Vulnerabilities and the Modern society *Jan Hovden*
- 4-2004 Forsvarsperspektiver i nord *Jørgen Berggrav*
- 3-2004 NATO og de transatlantiske motsetninger
-Kortsiktige og langsiktige perspektiver *Jahn Otto Johansen*
- 2-2004 The Role of a Humanitarian Organization in an International Security Operation -
a Basis for Cooperation or a Basis for Separation? *Jonas Gahr Støre*
- 1-2004 If Effective Transatlantic Security Cooperation is the Question, Is NATO the Answer? *Stanley R. Sloan*
- 6-2003 Frankrike og Irak-krigen: Bare i prinsippenes navn? *Frank Orban*
- 5-2003 Norwegian Priorities for the Extended G-8 Global Partnership Against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction
Asle Toje and Morten Bremer Mærli, NUPI
- 4-2003 Saddam's Power Base *Major John Andreas Olsen*
- 3-2003 Terroristbekjempelse og folkeretten *Terje Lund*
- 2-2003 Men and Machines in Modern Warfare *General Charles A. Horner (ret.)*
- 1-2003 The Real Weapon of Mass Destruction: Nuclear, biological and chemical warfare in the era of terrorism and "rogue" states
Morten Bremer Mærli

www.atlanterhavskomiteen.no

B ØKONOMI
ÉCONOMIQUE

DIST

NORGE

NORGE P.P. PORTO BETALT

**DEN NORSKE
ATLANTERHAVSKOMITE**

Fridtjof Nansens plass 8

N-0160 Oslo

Tlf: 22 40 36 00

Fax: 22 40 36 10

post@dnak.org

www.dnak.org